

יהודי גרוזיה אסטרטגיה של הישרדות

ק' לרנר

רחל ארבל, לילי מגל (מגלאשווילי) (עורכות), בארץ גיזת הזהב — תולדות יהודי גרוזיה ותרבותם, תל-אביב 1992, בית התפוצות על שם נחום גולדמן, משרד הבטחון — ההוצאה לאור, 206 עמודים.

סוּתה כנאמנות מלאה אל העם והארץ של גרוזיה. עם זאת הקשר של עדה זו עם כלל ישראל, וכפרט עם התפוצות במזרח התיכון, התמיד להתקיים.

מבחינת התהליך ההיסטורי הכללי, מקומם של היהודים, שהיו נוכרים, במערכת המדינית של גרוזיה העתיקה נקבע בעיקר על-ידי כך שהם הכניסו את מונחי המסחר וההלוואה בריבית לחיי העם והארץ. ארגון המסחר הפנימי היה בידי הרוכלים היהודים (מאוחר יותר יחד עם הפרסים והארמנים) עד המאה ה-19. עם זאת היהודים בגרוזיה התעסקו גם במלאכה וגם באיכרות; כן השתתפו מרצון ועל-פי הכרתם בהגנה על הארץ בכוח הנשק מפני אויבים. פעילותם החברתית של יהודי גרוזיה הועילה לארץ שבה הם חיו וקבעה במידה רבה את יחסה המעורר, ולעיתים גם המגן, של המדינה כלפי היהודים; פעילותם זו גם היקנתה להם את החופש בחיים הדתיים-קהילתיים ומצד אחר הביאה לידי השתלבותם בתחומים שונים של הפעילות החברתית והכלכלית של גרוזיה. בתהליך היסטורי זה באו לידי ביטוי שני קווים יסודיים. האחד — היהודים בגרוזיה מעולם לא טענו לשליטה על חלק כלשהו באדמתה, שהרי בעיניהם, מולדתם היתה

התערוכה האתנוגראפית על יהודי גרוזיה, 'בארץ גיזת הזהב', שהוצגה בבית התפוצות בתל-אביב בחורף 1992, והספר שיצא בצמוד לה מְזַמנים לנו התבוננות מקפת ונדירה בעדה היהודית זו ומאפשרים התייחסות לכמה מאפיינים יסודיים בתולדותיה ובתרבותה.

המבקר בתערוכה, או הקורא בספר, מתרשם ממאפיין יסודי בחיי עדה יהודית זו — הוא ההשתלבות האורגנית שלה בתרבות הלאומית של העם הגרוזי מחד גיסא ומאידך גיסא שמירה על ייחודה הדתי והאתני. העורכות של התערוכה והספר אכן הדגישו תכונת יסוד זו של יהדות גרוזיה. פרטי ההווי והמנהגים, אורח-החיים, הלבוש, המראה הפנימי של הבית, וביותר הלשון — של היהודים הם גרוזיים במובהק; יחד עם זאת יהודים אלה מודעים ליהדותם וגאים בה, כפי שזה בא לידי ביטוי בשמירת הדת והמנהגים היהודיים, בחיי המשפחה, בחינוך ובשאיפה לחזור למולדתם ההיסטורית. ולא במקרה. מאפיין זה מיוסד על דפוסים אתניים-חברתיים, אשר נוצרו במהלך עשרים ושתיים (ויש גורסים עשרים ושש) מאות שנות הקיום היהודי בגרוזיה וכיוונו את החיים הפנימיים של הקהילה, את נוהגיה החברתיים ואת אופן התייח-

זיה טעונה הסבר, במיוחד נוכח תהליך שיתוף-הפעולה ביצירה ובפיתוח של התרבות המשותפת לגרזים וליהודים עוד בתקופה הקדומה. אכן היהודים הראשונים שהגיעו לכארתלי (גרזיה) במאה ה-6 לפנה"ס, ואולי לפני כן, היו כבר עם הספר. כאשר גרוזיה נכנסה, החל מהמאה ה-2 לפנה"ס, יחד עם שאר ארצות המזרח התיכון, לתחום השפעת השפה והתרבות הארמית, תרמו הסופרים היהודים מהעיר מצחטה להתפשטות השפה הארמית הספרותית. החל מהמאה ה-4 לסה"נ השתתפו סופרים ומתרגמים יהודים בניכוש השפה הגרוזית הספרותית הקדומה. אם כי היהודים לא יצרו שפה משלהם (אם לא להביא בחשבון את התכונות המיוחדות של דיבורם הגרוזי, באוצר המילים, במורפולוגיה ובתחביר). מתגלים השרידים הניכרים של המגע הלשוני החי, ואף של הפעילות הספרותית של המתרגמים היהודים באוצר המילים ובסמאנטיקה, בתחביר ובסגנון של שפת הספרות הגרוזית הקדומה. הסופרים היהודים מהערים מצחטה ובדובי היו גם בין ההיסטוריוגרפים הגרוזים הראשונים. בסופו של אחד מספרי-הימים הגרוזיים של המאה ה-15 מוסיף העורך: [...] מי אנחנו, למי אנו קרובים ואיך התנצרנו — ראה בספר של אביתר. אביתר זה היה, לפי עדויות דברי הימים, כוהן קהילת יהודי מצחטה במאה ה-4. חיבורו הנזכר אמנם לא נשומר, אך מעניינת המסורת המייחסת את יצירת דברי הימים של גרוזיה למחבר יהודי. יתרה מזו, נשומר חיבור אחר מאת אביתר ובתו צידוניה: הפרקים הקדומים ביותר של הספר 'חיי נינו הקדושה'. ניתוח עלילתו וסגנונו של הספר מגלה, כי היצירה העתיקה הזאת של האגיוגרפיה גרוזית נכתבה בקרב יהודי מצחטה ושורשי מהותה הם במציאות הירושלמית של

בישראל. שנית — היחסים הכלכליים עם האוכלוסייה כמעט אף פעם לא היו מתרחים בצורה קיצונית. למשל, כפי שאנו למדים מתעודות גרוזיות מהמאות ה-18 וה-19, הסוחר היהודי מעולם לא גרם להתרוששות הלויים ממנו. מאפיינים אלה מהווים כנראה הסבר להעדר אנטישמיות עממית תוקפנית בגרוזיה במידה כלשהי, על אחת כמה וכמה אין עדות לקיום אנטישמיות מדינית בגרוזיה העצמאית. תקריות מסוג זה אירעו בגרוזיה זיה מאוחר יותר, בפרט בהיותה חלק מן הקיסרות הרוסית ובתקופה הסובייטית, בימי שלטון סטאלין.

במאה העשרים, כאשר נוסדה בגרוזיה מערכת בתי-הספר התיכוניים והעליונים, התחילו היהודים לרכוש השכלה חילונית, התודעו אל הזרמים במחשבה המדעית והחברתית האירופית, הצטרפו אל התנועה הציונית והיו למשתתפים פעילים בה.

השליבים העיקריים בתולדות הקהילה היהודית וההבטים השונים של חייה גם משתקפים בספר, הכולל איוורים מרובים, חלק ניכר מהם בצבעים. הספר כולל חמישה מאמרים. הראשון בהם הוא על תולדות גרוזיה מאת החוקר הבריטי הנודע דוד מ' לאנג ז"ל, שנפטר בשנת 1991. ארבעת המאמרים האחרים בספר — מאת גרשון בן-אורן, יצחק דוד, רחל ארבל, לילי מגל, לילי באאזוכה — קשורים זה בזה בהיגיון פנימי ומגוללים את תולדותיהם ואורחות-חיייהם של היהודים בגרוזיה. התערוכה — הראשונה מסוגה לאחר היסול-המוזיאון היהודי בתביליסי בשנת 1951 — והספר מעידים על התעניינות גוברת בקרב החברה הישראלית בהיסטוריה ובתרבות של העדה הגרוזית. יחד עם זאת המחקר המדעי בנושא הנדון טעון הרחבה והעמקה. בראש ובראשונה ההשתרשות העמוקה של היהודים בגרוזיה

ורק בתחילת המאה ה-5 תורגמה לשפה הגרוזית. לפי השערתו היא תורגמה בידי אותם הסופרים והמתרגמים היהודים הנזכרים במקור עצמו. לסיכום: מחקר מפורט ורב צדדי של תולדות יהודי גרוזיה הוא משימה שעדיין ממתינה לחוקרים שיעשוה, ויש בו עניין מדעי וחברתי מהבטים מרובים.

המאה ה-2-ה-3 לסה"נ. על כל פנים מוסכם במחקר הגרוזי כיום, כי הנוסח הגרוזי של 'חיי נינו הקדושה' נוצר לפני נסיעת הלני המלכה ירושלימה. הניתוח הלשוני המפורט של המקור מלמד, כי לא זו בלבד שהגדה זו נוצרה בתוך קהילת מצחטה אלא היא נכתבה בסוף המאה ה-4, באחת השפות השמיות (סביר שבארמית),

קמיע מירושלים (1874), מעוטר בתצלומים של מקומות קדושים בארץ. כותבו, יוסף אליגולאשווילי מתאר בו כיצד ניצל בזכות הקמיע משריפה בכותאסי